

Orsós János Róbert

Interjú Eder-Jordan Beate-val az irodalmi cigánykutatásról Ausztriában

1. Hogyan jött az ötlet, hogy éppen roma kutatásokkal szeretne foglalkozni? Mióta végez kutatásokat, és milyen tapasztalatai, benyomásai vannak?

Az innsbrucki egyetemen összehasonlító irodalomtudományt és spanyol filológiát tanultam és az 1986/87-es tanévet Granadában, Spanyolországban töltöttem. A kutatási projektem keretében eredetileg azt terveztem, hogy a spanyol irodalom romaképét vizsgáljam különböző szerzőknél, mint például Cervantes vagy Garcia Lorca, de hamar rájöttem, hogy egy másik téma lényegileg jobban érdekel: vannak-e roma férfiak és nők, akik íróilag aktívak? Szerencsém volt. Granadában élt és dolgozott José Heredia Maya.

A spanyol író, költő, irodalomprofesszor és roma férfi, Heredia Maya mindenekelőtt az egyik flamenco-színházdarabja, a *Camelamos naquerar* által vált ismertté, melyben a romák üldöztetései egy átélmző közönség közönség előtt lett előadva, behatóan, flamenco éneken és táncon keresztül. A premier 1976 februárjában ment végbe, néhány hónappal Franco diktátor halála után.

Megismertem José Heredia Maya-t és műveit, és kapcsolatok kötöttek az „Asociación Gitana de Granada” egyesületéhez. Amikor Ausztriába visszajöttem, tanúja lettem az osztrák irodalom születésének. Ceija Stojka, egy holokauszt túlélő, 1988-ban Karin Berger, dokumentumfilm rendezőnővel együttműködésben adta ki első könyvét: *Wir leben im Verborgenen. Erinnerungen einer Rom-Zigeunerin*.

Könyvének kiadásával Ceija Stojka rögtön több tabut is megdöntött. Roma asszonyként fedte fel magát, és ezzel családját is. A holokauszt témájáról írt, és a könyvének kiadásával felhagyott a szóbeli elbeszélés hagyománnyal. Mindezt asszonyként tette. Mit jelentenek ezen határok átlépései? Mennyi erőt követel, hogy magunkat rögtön több szempontból a normákon kívülre helyezzük? Tanulmányokban foglalkoztam ezekkel a kérdésekkel.

Különösen fontos volt számomra a találkozás az osztrák Mozes F. Heinschinkkel, a roma nyelv és kultúra szakértőjével, és a cseh Milena Hübschmannovával a prágai romisztika megalapítójával

Mozes Heinschink ifjúkora óta gyűjtötte a sok, különböző romani csoportok meséit, elbeszéléseit és dalait. A *Heinschink Gyűjtemény* (Sammlung Heinschink) hangfelvételei az Osztrák Tudományos Akadémia hangfelvétel archívumában lett archiválva. Világszerte ez a legnagyobb gyűjteménye ennek a műfajnak. A *Heinschink Gyűjtemény*ből sok példány két nyelvű kiadásban is megjelent a klagenfurti Drava kiadónál.

Mozes Heinschinkkel és a romani közösség képviselőivel közösen számos egyetemi előadást ajánlottam fel az Innsbrucki Egyetemen a romák nyelve és kultúrája téma kapcsán.

Az 1980-as évek végén Mozes Heinschink nekem ajándékozta Holdosi József regényét: *Die Strasse der Zigeuner*.¹ A nemzetközi roma irodalomban aligha van még egy olyan szöveg, amelyben a roma-lét olyan differenciáltan és kritikusan van megformálva, ahogy Holdosi regényében, melyben egy család három generációjának történetét beszéli el. Saját munkámban (*Geboren bin ich vor Jahrtausenden. Bilderwelten in der Literatur der Roma und Sinti*, Klagenfurt 1993) Holdosi regényével való beható foglalkozásnak központi szerepe volt. Holdosi könyvének német fordítását sok éve elvettették, viszont a 2014-es kiadás jól sikerült. A könyv *Die gekrönten Schlangen* címmel az innsbruck university press-nél lett újra kiadva. Néhány hónapon belül jött hozzá négy kis kiadás is. A rendkívül pozitív recenziók – többek között Erich Hackl és Karl-Markus Gauß recenzió járultak hozzá ehhez a sikerhez.

1990-ben résztvettem a Nemzetközi Roma Világkongresszuson Lengyelországban, és megismertem Matéo Maximoffot, Leksa Manušt, Rajko Djurićot és más szerzőket.

1994-ben Mozes Heinschinkkel és Lev Tcherenkovval közösen szerveztem meg az “Wege zur Roma-Literatur” (Utak a roma irodalomhoz) című kiállítást az Osztrák Nemzeti Könyvtárban, továbbá Ursula Hemetek-vel közösen egy öt napos olvasósorozatot az Osztrák Nemzeti Könyvtár Oratóriumában. Vendégeink voltak: Luminița Mihai Cioabă Romániából, Rajko Djurić az egykori Jugoszláviából, illetve Németországból, Holdosi József Magyarországról, Ceija Stojka Ausztriából és Milena Hübschmannová, Tera Fabiaanova, Ilona Ferková, és Emil Cina Csehországból.

Most egy nagyot ugrok a 2015-ös évhez. Az író Jovan Nikolić 2015 májusában “writer in residence”-ként egy hetet töltött az Innsbrucki Egyetem Filológiai-Kultúratudományi Karán. Jovan egyike a Nemzetközi Romani Irodalom Egyesület megalapítóinak. Az innsbrucki egyetemistáink és nagyközönség élhetett a lehetőséggel, hogy megismerjék Jovan Nikolić személyét és munkásságát.

¹ A mű eredeti kiadásának címe: *Kányák*. (Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978) Magyarra fordította: Peter Scharfe (Berlin, Verlag Neues Leben, 1984)

2. Mennyire vannak jelen a romák az osztrák tudományos életben?

Az 1980-as évek óta, és az 1990-es évektől megerősödött azon tudósok száma Ausztriában, akik a romák nyelvével, történelmével és kultúrájával behatóan foglalkoznak, és egy szoros együttműködést tűztek ki célul a romákkal. Itt szeretnék ismét Mozes Heinschinkre utalni: ő volt az, aki a sok tudós és a kultúra iránt érdeklődők számára lehetővé tette, hogy roma férfiakkal és nőkkel kapcsolatot köthessenek és hogy együttműködhesse. Heinschink egy nem-roma férfi, felesége, Fatima Heinschink egy roma nő, a török „Sepečides” (kosárfonó) csoportból.

Már említettem Ceija Stojkat, aki Karin Bergerrel való együttműködésben adta ki a *Wir Leben im Verbogenen* című könyvet. Ez a kiadvány volt a legfontosabb kiváltója a roma polgárjogi mozgalomnak Ausztriában. Karin Berger két filmje is ismertté vált Ceija Stojkaról.² Ceija (keresztneve egyszerre a művészneve is) nemcsak íróként, hanem festőként, mesélőként, énekesként, túlélőként és polgárjogi aktivistaként – nemzetközileg is – vált ismertté. 2013-ban bekövetkezett haláláig sok tudóssal, diákkal, egyetemistával és kultúraszervezővel dolgozott együtt, és 25 éven át meghatározta az osztrák romák kulturális életét. 2009-ben a „professzor” titulussal lett kitüntetve. Ceija Stojka a bécsi Amerlighaus Kulturálisközpontban workshopok keretében három év alatt körülbelül 12.500 diákkal dolgozott. A workshopok Christa Stippinger, a *vereins exile* és az *edition exile* vezetője által jöttek létre. Számos utazása során Ceija Stojka-t menye, Nuna Stojka kísérte.

A romák 1993-ban váltak elismert osztrák népcsoporttá- ez egy óriási siker volt a fiatal polgárjogi mozgalomnak. Lehetségessé vált egy szoros együttműködés a romák és a tudomány képviselői között. A legfontosabb személyiségek egyike, aki síkraszállt az elismerésért, Rudolf Sarközi volt (1944-2016), az Osztrák Roma Kultúregyesület elnöke, és az Osztrák Szocialista Párt (SPÖ) aktív politikusa. Sarközi egy burgerlandi roma nő és egy bécsi szintó fiaként, a lackenbach-i nemzetszocialista fogolytáborban, Burgenlandban született. Sarközi számos tudóssal dolgozott együtt, többek között a történész Erika Thurnerrel, Gerhard Baumgartnerrel, és Florian Freuddal.

Ausztriában számos szoros együttműködés jött létre romák és tudósok között:

A lovári népzenehagyomány, lassú zenei műfaj, a lírikus dalok (loki gjili) és táncdalok (khalemaski gjili) csak az 1990-es évek kezdetén kerültek a csoport által belsőleg gondozás alá. Ez a zenehagyomány a népzénész, Ursula Hemetekkel és az énekesnő, Ruža Nikolić-

² A filmek címei: Ceija Stojka (1999), *Unter den Brettern hellgrünes Grass* (2005)

Lakatossal való együttműködés által vált a nagyközönség előtt ismertté. Mára Hemetek részben kritikusan tekint tevékenységeikre. Azt írja: “Nekünk, kutatóknak részünk van abban, ahogy a közösségek zeneileg önmagukat identifikálják, kérdéseink, felvételeink, és publikációink által befolyásoljuk a ‘terepet’, és a kérdés az nyitott, hogy vajon bizonyos tekintetben nem együtt találjuk-e fel a romák hagyományát és etnicitását.” Hemetek “együttlétalálással” Eric Hobsbawm és Terence Ranger 1983-as könyvére, *The Invention of Tradition* utal.

Dieter W. Halwachs irányítása alatt kiváltképp sikeresen alakult Emmerich Gärtner-Horváth és a Burgenlandi Romák Egyesületének más tagjainak a Gratz Egyetem szociolingvistáival való együttműködése. A burgenland-roman romani változata manapság a legjobban leírt romani variánsok egyike világszerte. A [romani] Projekt keretében a Gratz Egyetemen egy terjedelmes adatbázis állt össze a nyelv, a történelem, a kultúra, és a romák szociokulturális helyzetének kapcsán, mint például a *Romlex*, *Romafacts*, *Rombase*, *Qualirom*, és a *Romane lila*.

A nyelvész Petra Cech a Sepečides csoportból származó Fatma Heinschinkkel való együttműködés által lehetségessé vált, hogy a romaninak ezt az eddig kodifikálatlan non-vlach változatát leírják. Fatma Heinschink és Petra Cech számára ugyanaz volt érvényes mint Ruža Nikolić-Lakatos és Ursula Hemetek, Ceija Stojka és Karin Berger, Ceija és Christa Stippinger, Ceija és Gerald Kurdoğlu Nitsche, Emmerich Gärtner-Horváth és Dieter Halwachs, Gitta Martl és, lánya, Nicole Sevik és Erika Thurner – de mindenekelőtt Mozes Heinschink és a nemzeti / nemzetközi romani- csoportok számára: nemcsak tudományos, szakmai kapcsolatok, hanem sokkal inkább barátságok alakultak ki, melyeket évtizedek óta ápolnak. Itt meg kell említeni Ilja Jovanović-et (1950-2010), szerzőt és a Romano Centro egykori elnökét is, aki sok tudóssal szoros együttműködésben és baráti viszonyban állt.

A *Romane Thana* (Romák helyei) című kiállítás által a romák hatalmas jelenlétet szereztek a nyilvánosságban:

A *Romane Thana* kiállítás betekintés nyújt az osztrák romák és szintik történelmébe és múltjába. A kiállítás középpontjában romák és szintik 11 dokumentarisztikus és művészi pozitívái álltak, mint a külső ábrázolás uralkodó és gyakori sztereotípiáinak ellen narratívái. A *Romane Thana* a jelenlegi élethelyzetből indul ki. A történet olyan mértékben lett tematizálva, hogy, mint ahogy az ismeret megköveteli, hogy megértsük a jelent. (...) A *Romane Thana* kiállítás a *Romano Centro*, *Initiative Minderheiten*, *Wien Museum und Landesmuseum Burgenland* együttműködése által jött létre. A kiállítás 2015. február 12-15-ig volt a Bécsi

Múzeumban, és körülbelül 23000 vendég tekintette meg. A *Landesgalerie Burgenland*-ban is látható volt, és 2017 májusától októberig a bregenzi *voralberg museum*-ban is jelen lesz.

Utaltam már Heinschink Gyűjteményre, melyet a bécsi Osztrák Tudományos Akadémia hangfelvétel archivumában található. A népzeneész, Christiane Fennesz-Juhász, aki Mozes Heinschinkkel közösen archiválta a hangdokumentumokat, a gyűjteményt virtuális Romane Than-nak, a romák virtuális helyének nevezte. „Tekinttel a Heinschink Gyűjtemény tartalmára, világszerte alig összehasonlítható egyedi írások gyűjtőménye, ma már sok esetben a romák történelmi, kulturális bizonyítékaiként van jelen.

Mondhatunk még többet a „Romák és a tudomány Ausztriában” témáról. Katharina Janoska, egy fiatal roma nő Burgenlandból, összehasonlító irodalomtudományi tanulmányait Bécsben végezte el diplomamunkájával, amit közzétett: *Irodalom a romákról és romáktól: Különbségek és hasonlóságok* címet viseli a könyve, ami 2015-ben a *lex liszt* 12 kiadásában jelent meg Oberwartban. Katharina Janoska a moderátora az ORF Burgenland „*Servus Szia Zdravo Del tuha*” című négy nyelvű televíziós magazinnak.

A legfontosabb szerepre, melyet Mirjam Karoly töltött be, Erika Thurner hívja fel a figyelmet: Mirjam Károly nemcsak a roma népcsoport munkáját támogatja Ausztriában (2014-ben már harmadik alkalommal választották be a népcsoport tanácsadó testületébe), hanem ezt már a nemzetközi porondon is elvégezte. A 2007-es évben a priština-i OSZE kisebbségi/roma-kérdések tanácsadójának nevezték ki, 2009-ben egy átvett egy megfelelő szerepet Warsóban. A politikatudós célul tűzte ki a roma nők társadalmi integrációját, az erősebb láthatóság és figyelembevétel elősegítését a politikában. Saját maga számára – mint képzett fiatal nő – normálisnak tekinthető a szerepvállalás a politikában és a nyilvánosságban.

3. A romakutatások mennyire van jelen az osztrák tudományos világban?

Itt a *Roma und Travellers. Identität im Wandel* című kiadvány bevezetőjéből szeretnék idézni. Ezt a könyvet Erika Thurner és Elisabeth Hussl adtam ki közösen 2015-ben. A bevezetőben azt bíráltuk, hogy, a roma tanulmányok (Romani Studies) az európai oktatási intézményekben, kevés kivétellel, oktatási tantárgyként vagy főiskolai/egyetemi szakként továbbra sem elérhető. – Ez a kritika Ausztriára is vonatkozik.

“Európában a romák jelenlegi helyzete odaiág vezetett, hogy ezt a témát ma nagyobb nyilvánosság illeti. A tudományos publikációk száma évről évre emelkednek és a kritikus népszerű-tudományos művek, valamint az újságírói vélemények is felkavarják a diskurzust. De: Továbbra is hiányzik egy széleskörű információs és felvilágosító kínálat a többségi lakosság számára – minden oktatási intézményben. A roma tanulmányok majdnem minden főiskolán- külföldön is- még mindig nem tantárgy. Vannak egyetemi előadások a roma kisebbség törtéleméről, kultúrájáról, irodalmáról és nyelvéről, így egy individuálisan személyhez kötődő ajánlatról van szó.”

Az antiziganizmus problémájának jelenségei – az emberekkel szembeni rasszizmus, amelyek a “cigány” idegenként való azonosítása – mindazonáltal csak nagyon korlátozottan jutnak el a roma nőkhöz a támogató- és képző programokon keresztül. A többségi társalamak számára szükségesek az átfogó tájékoztató- és képzési munkát nyújtsanak saját soraikban. Mivel: mindaddig, amíg a romák és travelerek történetét és kultúráját nem mint vonzó tudásként fogják fel és becsülik társadalmunkban, mindaddig, amíg sem a témához szükséges oktatás és tájékoztatás nem lesz adott, amíg áthagyományozott sztereotípiák és klisék továbbélnek, az régi és megújult előítéletek terét és elterjedését idézi elő, a társadalmi atmoszférát fertőzvé.”

Ausztriában pedig sok kiadvány, konferencia, workshop, kulturális program, egyetemi előadás és nemzetközi projekt van – de a kínálat azonban nem vagy alig intézményesített. Amikor a mindenkori tanulók, kutatók iskoláikat vagy egyetemeiket elhagyják, mert például nyugállományba vonulnak, a roma tanulmányok (Romani Studies) területén a folytonosság semmilyen módon nics biztosítva.

4. Ausztriában vannak olyan kutatóközpontok, melyek lehetővé teszik a kapcsolatot és az aktív eszmecserét a roma kutatás szakértői számára?

Az előző kérdésnél kritikusan megjegyeztem, hogy az egyetemeken alig vannak rögzítve a roma tanulmányok. Mindazonáltal, ami pozitív hír, hogy számos egyetemen élénk kutatási és oktatási tevékenység zajlik, ahol több személy aktívan, évtizedek óta foglalkozik a témával.

Az Innsbrucki Egyetem Politikatudományi Intézetében egyetemi hallgatók több generációját képezte a történész és professzor, Erika Thurner. 1980 óta Ausztria első tudósnőjeként a romák nemzetszocialista és szociopolitikai helyzetét végiggondolva adta ki úttörő tanulmányait. Kutatásai és elkötelezettsége által tudot változásokat előidéznie a romák és szintik áldozatelismerésének területén.

Már említettem a Dieter W. Halwachs által vezetett Gratz-i Egyetem Romani-Projektjét, ami által az 1990-es évek elején a romákkal való szűk együttműködésben nagyszabású projektek valósultak meg, amelyek Grazot, mint a nemzetközi romani-nyelvészet forráspontjaként igazolja. Az egyes projektek és a Roma Egyesület tagjainak tudósokkal való sikeres együttműködésének információi a Romani-Projekts weboldalán megtalálhatók.

Ursula Hemetek vezeti a Népzene-kutatás és Népzene-tudományi Intézetet a Bécsi Zene- és Előadóművészeti Egyetemen. Az 1990-es évek kezdete óta a kutatásban és az oktatásban nagy hangsúlyt fektet a roma tanulmányokra (Romani Studies), nagy számban szervezett (és szervez továbbra is) tudományos és kulturális rendezvényeket, publikációi listája elismerésre méltó. Az intézet archívumában nagyszámban kerültek rögzítésre a romák zenéjéhez és kultúrájához kapcsolódó hangfelvételek.

Az Innsbrucki Egyetemen a 90-es évek óta foglalkozom roma és traveller tanulmányok kutatásával és oktatásával. Sok egyetemi előadást Mozes F. Heinschinkkel és a roma közösség tagjaival közösen valósítottam meg. A neveléstudós, Peter Söger is oktatott és kutatott a roma tanulmányok területén az Innsbrucki Egyetemen.

Ugyancsak említettem már a bécsi Osztrák Tudományos Akadémia hangfelvétel archívumát. Ez egyike a legfontosabb helyszín Ausztriában, ahol a romák kultúrája archiválásra kerül. A *Heinschink Gyűjteményt*, és a roma kultúra más gyűjteményeit fogja gondozni. A *Heinschink Gyűjteményből* számos kiadvány jelent meg mesékkel, elbeszélésekkel és dalokkal a klagenfurti Drava-Verlag könyvkiadónál.

Mozes F. Heinschinket magát “kutatócentrumként” nevezem: minden beszélgetés során tanulni tőle valami újat, minden kérdésben állást tud foglalni, hatalmas tudása van. Ezt meg is osztja mindenkivel, egy kollegiális, bartátságos, humorteli és önzetlen módon.

Ausztriában több roma egyesület a kultúra, de a kutatás központja is, mint például a bécsi Romano Centro Egyesület, a burgenlandi Roma-Service és az Osztrák Romák Kulturális Egyesülete Bécsben. Fontosak továbbá a folyóiratok, melyeket az egyesületek adnak ki. Az Initiative Minderheiten Egyesület számos projektet megvalósított, miként a Romane Thana kiállítást, együttműködésben a Romano Centro Egyesülettel. A Roma Service Egyesület, amely egy blogot is vezet, többek között a túlélő-kiadványokat, a Mri Historija és Amari Historija is létrehozta.

Ausztriában a Romani Studies (roma tanulmányok) területének fiatal kutatógenerációjához tartozik többek között Barbara Tiefenbacher, Barbara Schrammel-Leber, Elisabeth Hussl, Stefan Benedik és Ferdinand Koller.

5. A RomArchive kurátoraként Ön az irodalmi szekcióért felelős. Mit gondol a Romarchive kezdeményezéséről és társadalmi hatásáról?

Kezdjük a projekt rövid leírásával, ahogyan a RomArchive weboldalán is olvasható: “A RomArchive a szintik és romák nemzetközi digitális archívumaként jött létre – minden műfaj művészetének folyamatosan növekvő gyűjteményeként, a történeti dokumentumok és a tudományos szövegek bővítése érdekében. Ellentétben a “hegemónikus” archívumokkal, melyekben a romák és szintik legtöbbször kizárólag sztereotíp módon ábrázolódnak, a RomArchívban az önreprezentációjuk áll a középpontban.”

A romák és travellerek irodalmával és kultúrájával való tevékenyedésem kezdete óta elbűvölnek egyrészt a szóbeli és írásos szövegek, de a romákkal, szintikkel, travellerekkel, és a kül- és belföldi kollégákkal való személyes kapcsolat is.

Az irodalom szekció kurátori feladatát közösen végzem a nyelvész, Petra Cehhel. Christiane Fennesz-Juhász, Mozes Heinschink és tudósok egy nemzetközi csapata is támogatja munkánkat. A magyarországi roma irodalomról Beck Zoltán, Orsós János Róbert, és D. Magyari Imre ír.

Az irodalmi szekcióban romák, szintik és travellerek irodalmi alkotásait akarjuk – példák alapján- láthatóvá tenni, mind írásban rögzített, mind a szóbeli elbeszéléshagyományt, az internet- és gyermek/ifjúsági irodalmat.

Az a nagyszerű lehetőség adott számomra, hogy a többi archívterület kurátoraival és a nemzetközi tanács tagjaival folytassak eszmecserét.

A kurátorok: Junghaus Tímea (képzőművészet), Bársony Katalin (film), Petra Gelbart (zene), Isaac Blake (tánc), Miguel Ángel Vargas Rubio és Dragan Ristić (színház és dráma), André Raatzsch (fénykép politika), Thomas Acton, Angéla Kóczé, Anna Mirga-Kruszelnicka és Jan Selling (romák és szintik polgárjogi mozgalma), Karola Fings (szintik és romák nemzetszocialista üldöztetésének korai beszámolóí). Markus End az anticiganizmus projektjének tudományos felügyeletéért felelős.

A Kulturstiftung des Bundes in Deutschland által támogatott projektet Isabel Raabe és Franziska Sauerbrey kezdeményezte. A technikai megvalósításért a berlini Deutschen Kinematik felel. A RomArchive a következő célt követi: “Vannak elbeszélések, melyek épp a (romák) különböző nemzeti és kulturális identitásuk heterogenitását tükrözik vissza. Egy évszázados és a jelenben is élénk, sokoldalú művészeti és kulturális produktum gazdagsága, amely az európaival szorosan összefonódott, nyilvánosan is látható és hozzáférhető lesz. A projekt ily módon kíván szembeszállni a makacsul fennálló előítéletekkel és idegenképekkel.

Következésképp a RomArchiv nemcsak Európa legnagyobb kisebbségére fordítja figyelmét, hanem Európa többségi társadalmaira is.”

A RomArchive Projektben sokan dolgoznak együtt, különböző nemzeti és kulturális identitással. Egy ilyen együttműködés nem zajlik konfliktusmentesen, a céloknak és munkafolyamatoknak összehangoltnak kell lenniük. Egy közös cél van: az előítéletek és a sztereotípizálás elleni fellépés. Örülök, hogy közreműködhetek ebben a projektben és remélem, hogy minden, a projektben érdekelt személy együtt sikeres lehet, mialatt a romákról és szintikről szóló romanticizáló, rasszista diskurzusokkal szembeállítják a romák és szintik önreprezentációját. Romákat, szintiket, travellereket évszázadok óta sztereotíp képek által fedik le: Ez a túrhetetlen állapot az, ami ellen kiáll a RomArchive.

János Róbert Orsós

Interview mit Eder-Jordan Beate über die literalische Roma Forschungen in Österreich

1. Wie kam die Idee, dass Sie sich gerade mit den Romani Studies beschäftigen möchten? Seit wann machen Sie Forschungen und was für Erfahrungen, Eindrücke haben Sie?

Ich studierte Vergleichende Literaturwissenschaft und Spanische Philologie an der Universität Innsbruck und verbrachte das Studienjahr 1986/87 in Granada / Spanien. Im Rahmen meines Forschungsprojekts hatte ich ursprünglich vor, das Bild der Roma in der spanischen Literatur bei ausgewählten Autoren (Cervantes, García Lorca) zu untersuchen, ich merkte aber schnell, dass mich ein anderes Thema wesentlich mehr interessiert: Gibt es Roma und Romnja, die schriftstellerisch aktiv sind? Ich hatte Glück. In Granada lebte und arbeitete José Heredia Maya.

Der spanische Schriftsteller, Lyriker, Literaturprofessor und Rom Heredia Maya wurde vor allem mit seinem Flamenco-Theaterstück *Camelamos naquerar* bekannt, in dem die Verfolgungsgeschichte der Roma einem staunenden Publikum vorgeführt wurde, eindringlich, durch Flamencogesang und Tanz. Die Premiere hatte im Februar 1976 stattgefunden, wenige Monate nach dem Tod des Diktators Franco.

Ich lernte José Heredia Maya und sein Werk kennen und knüpfte Kontakte zur Vereinigung „Asociación Gitana de Granada“. Als ich zurück nach Österreich kam, wurde ich Zeugin der

“Geburt der Roma-Literatur” in Österreich. Ceija Stojka, eine Überlebende des Holocaust, veröffentlichte 1988 in Kooperation mit der Dokumentarfilmregisseurin Karin Berger ihr erstes Buch: *Wir leben im Verborgenen. Erinnerungen einer Rom-Zigeunerin*.

Mit der Herausgabe ihres Buches brach Ceija Stojka gleich mehrere Tabus. Sie outet sich als *Romni* und damit ihre Familie als Roma. Sie schrieb über das Thema Holocaust und sie verließ mit der Herausgabe des Buches die mündliche Erzähltradition. Sie tat all das als Frau. Was bedeuten diese Grenzüberschreitungen? Wie viel Kraft erforderte es, sich gleich in mehreren Bereichen außerhalb der Norm zu stellen? Auf diese Fragen bin ich in Aufsätzen eingegangen.

Besonders wichtig für mich war die Begegnung mit den Experten für Sprache und Kultur der Roma, Mozes F. Heinschink aus Österreich und Milena Hübschmannová (1933–2005) aus Tschechien, der Gründerin der Romistik in Prag.

Mozes Heinschink sammelte seit seiner Jugend Märchen, Erzählungen und Lieder vieler verschiedener Romani-Gruppen. Die Tonaufnahmen der *Sammlung Heinschink* wurden im Phonogrammarchiv der *Österreichischen Akademie der Wissenschaften* archiviert. Es ist die größte Sammlung dieser Art weltweit³. Viele Beispiele aus der *Sammlung Heinschink* wurden in zweisprachigen Ausgaben bei Drava in Klagenfurt publiziert.

Gemeinsam mit Mozes Heinschink und Vertreter aus der Romani Community bot ich zahlreiche Lehrveranstaltungen zum Thema Sprache und Kultur der Roma an der Universität Innsbruck an.

Mozes Heinschink schenkte mir Ende der 1980er Jahre den Roman von József Holdosi: *Die Straße der Zigeuner*. Aus dem Ungarischen von Peter Scharfe. Berlin: Verlag Neues Leben 1984. Der Titel der Originalausgabe lautet: *Kányák* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó 1978). In kaum einem Text der internationalen Roma-Literatur wird Rom-sein / Romni-sein so differenziert und kritisch gestaltet wie in Holdosis Roman, in dem die Geschichte einer Familie über drei Generationen erzählt wird. In meiner eigenen Arbeit (u.a. *Geboren bin ich vor Jahrtausenden. Bilderwelten in der Literatur der Roma und Sinti*, Klagenfurt 1993) war die Auseinandersetzung mit Holdosis Roman von zentraler Bedeutung.

Holdosis Buch in deutscher Übersetzung war viele Jahre vergriffen, eine Neuauflage glückte im Jahr 2014. Das Buch wurde unter dem Titel *Die gekrönten Schlangen* bei innsbruck university press neu aufgelegt. Innerhalb einiger Monate kam es zu vier (kleinen) Auflagen.

³ Christiane Fennesz-Juhász: Ethnographic sound collections of Roma: Aspects of their original context, archiving and use, *Calicut University Folkloristics Journal* 1 (2010) 1, S. 34-59 (einsehbar auch unter <http://www.academia.edu/>).

Äußerst positive Rezensionen, u.a. von Erich Hackl und Karl-Markus Gauß, trugen zu diesem Erfolg bei.

1990 besuchte ich den Weltkongress der Internationalen Romani Union in Polen und lernte Matéo Maximoff, Leksa Manuš, Rajko Djurić und andere Autoren kennen.

Im Jahr 1994 organisierte ich gemeinsam mit Mozes Heinschink und Lev Tcherenkov die Ausstellung "Wege zur Roma-Literatur" in der Österreichischen Nationalbibliothek sowie, gemeinsam mit Ursula Hemetek, eine fünftägige Lesungsreihe im Oratorium der Österreichischen Nationalbibliothek. Unsere Gäste waren: Luminița Mihai Cioabă aus Rumänien, Rajko Djurić aus dem ehemaligen Jugoslawien bzw. Deutschland, József Holdosi aus Ungarn, Ceija Stojka aus Österreich und Milena Hübschmannová, Tera Fabiánová, Ilona Ferková und Emil Cina aus Tschechien.

Jetzt mache ich einen großen Sprung zum Jahr 2015. Der Schriftsteller Jovan Nikolić verbrachte im Mai 2015 einen Monat als "writer in residence" an der Philologisch-Kulturwissenschaftlichen Fakultät der Universität Innsbruck. Jovan Nikolić ist einer der Gründer der International Romani Literature Association. Unsere Innsbrucker Studierenden und die breite Öffentlichkeit konnten die Möglichkeit nutzen, Jovan Nikolić und sein Werk kennenzulernen.

2. Inwieweit sind Roma im Leben der österreichischen Wissenschaft präsent?

Seit den 1980er Jahren und verstärkt seit den 1990er Jahren wurde von Wissenschaftler_innen in Österreich, die sich mit Sprache, Geschichte und Kultur der Roma auseinandersetzten, eine enge Zusammenarbeit mit Roma und Romnja angestrebt. Hier möchte ich wieder auf Mozes Heinschink verweisen: Er war es, der es vielen Wissenschaftler_innen und an der Kultur Interessierten ermöglichte, mit Roma und Romnja Kontakte zu schließen und zusammenzuarbeiten. Heinschink ist Nicht-Rom, seine Frau, Fatma Heinschink, ist eine Romni aus der Gruppe der türkischen Sepečides (Korbflechter).

Ich habe bereits Ceija Stojka erwähnt, die 1988 in Zusammenarbeit mit Karin Berger das Buch *Wir leben im Verborgenen* herausgab. Diese Publikation war einer der wichtigsten Auslöser für die Romani-Bürgerrechtsbewegung in Österreich. Bekannt wurden auch zwei Filme von Karin Berger mit und über Ceija Stojka.⁴ Ceija (der Vorname ist gleichzeitig ihr Künstlername) wurde nicht nur als Schriftstellerin, sondern auch als Malerin, Erzählerin,

⁴ Titel der Filme: Ceija Stojka 1999, *Unter den Brettern hellgrünes Gras*, 2005

Sängerin, Zeitzeugin und Bürgerrechtsaktivistin – auch international – bekannt. Sie arbeitete bis zu ihrem Tod im Jahr 2013 mit vielen Wissenschaftler_innen, Schüler_innen, Studierenden und Kulturveranstalter_innen zusammen und prägte das Kulturleben der österreichischen Roma und Romnja 25 Jahre lang. 2009 wurde ihr der Berufstitel „Professorin“ verliehen. Im Kulturzentrum im Amerlinghaus in Wien arbeitete Ceija Stojka im Rahmen von Workshops im Laufe der vielen Jahre mit ca. 12.500 Schülerinnen und Schülern.⁵ Organisiert wurden die Workshops von Christa Stippinger, der Leiterin des *vereins exile* und der *edition exile*. Auf ihren vielen Reisen wurde Ceija Stojka von ihrer Schwiegertochter Nuna Stojka begleitet.

Im Dezember 1993 kam es zur Anerkennung der Roma als österreichische Volksgruppe – das war ein großartiger Erfolg für die junge Bürgerrechtsbewegung. Möglich wurde das durch die enge Zusammenarbeit von Roma, Romnja und Vertreter_innen der Wissenschaft. Eine der wichtigsten Persönlichkeiten, die sich für die Anerkennung einsetzte, war Rudolf Sarközi (1944-2016), der Obmann des Kulturvereins Österreichischer Roma und politisch aktiv bei der SPÖ, der Sozialistischen Partei Österreichs. Sarközi war der Sohn einer burgenländischen Romni und eines Wiener Sinto, geboren wurde er im NS-Anhaltelager Lackenbach im Burgenland. Durch die Zusammenarbeit des Kulturvereins Österreichischer Roma mit dem „Verein Roma Oberwart“ im Burgenland, dem „Verein Romano Centro“ in Wien, Mozes F. Heinschink, der Historikerin Erika Thurner und Politiker_innen konnte die Anerkennung als Volksgruppe durchgesetzt werden. Sarközi war, nach der Anerkennung der Roma als Volksgruppe, der Vorsitzende des Volksgruppenbeirates der Roma im Bundeskanzleramt. 2002 wurde ihm durch den Bundespräsidenten der Berufstitel Professor verliehen.⁶ Sarközi arbeitete mit zahlreichen Wissenschaftler_innen zusammen, u.a. den Historiker_innen Erika Thurner, Gerhard Baumgartner und Florian Freund.

In Österreich kam es zu zahlreichen engen Kooperationen zwischen Roma, Romnja und Wissenschaftler_innen:

⁵ Beate Eder-Jordan: „Imagining it otherwise“. Der (un)sichtbare Paradigmenwechsel im Bereich der Romani-Literaturen und -Kulturen. In: Erika Thurner/Elisabeth Hussl/Beate Eder-Jordan (Hg.): *Roma und Travellers. Identitäten im Wandel. Mit einem Vorwort von Karl-Markus Gauß*. Innsbruck: innsbruck university press 2015, S. 72ff. https://www.uibk.ac.at/iup/buch_pdfs/roma-und-travellers/10.152032936-95-0-4.pdf

⁶ Erika Thurner: Roma in Europa. Roma in Österreich. In: Erika Thurner/Elisabeth Hussl/Beate Eder-Jordan (Hg.): *Roma und Travellers. Identitäten im Wandel. Mit einem Vorwort von Karl-Markus Gauß*. Innsbruck, innsbruck university press, 2015, S. 43f. https://www.uibk.ac.at/iup/buch_pdfs/roma-und-travellers/10.152032936-95-0-3.pdf

Die Vokalmusiktradition der Lovara, mit den Gattungen langsames, lyrisches Lied (*loki gjili*) und Tanzlied (*khelimaski gjili*), wurde in Österreich bis zu Beginn der 1990er Jahre nur gruppenintern gepflegt. Durch die Zusammenarbeit der Ethnomusikologin Ursula Hemetek mit der Sängerin Ruža Nikolić-Lakatos wurde diese Musiktradition einem großen Publikum bekannt. Hemetek sieht ihre Aktivitäten heute zum Teil kritisch. Sie schreibt: „Wir ForscherInnen haben einen Anteil daran, wie sich Communities musikalisch identifizieren, wir beeinflussen das ‚Feld‘ durch unsere Fragen, Aufnahmen und Publikationen und die Frage, ob wir nicht damals gewissermaßen Tradition und Ethnizität der Roma ‚miterfunden‘ (...) haben, ist offen.“⁷ Mit „miterfunden“ bezieht sich Hemetek auf Eric Hobsbawms und Terence Rangers Buch *The Invention of Tradition* aus dem Jahr 1983.

Höchst erfolgreich gestaltete sich die Zusammenarbeit von Emmerich Gärtner-Horvath und anderer Mitglieder der Burgenländischen Roma-Vereine mit Soziolinguist_innen der Universität Graz unter der Leitung von Dieter W. Halwachs. Die Romani-Variante der Burgenland-Roma, das Roman, ist heute eine der am besten beschriebenen Romani-Varietäten weltweit. Im Rahmen des romani-Projekts⁸ an der Universität Graz wurden umfangreiche Datenbanken zur Sprache, Geschichte, Kultur und zur soziokulturellen Situation der Roma erstellt, wie Romlex⁹, Romafacts¹⁰, Rombase¹¹, Qualirom¹² und Romane lila¹³.

Durch die Zusammenarbeit der Linguistin Petra Cech mit Fatma Heinschink aus der Gruppe der Sepečides war es möglich, diese bis dahin unkodifizierte non-vlach Variante des Romani zu beschreiben.¹⁴ Für Fatma Heinschink und Petra Cech gilt Ähnliches wie für Ruža Nikolić-Lakatos und Ursula Hemetek, Ceija Stojka und Karin Berger, Ceija und Christa Stippinger, Ceija und Gerald Kurdoğlu Nitsche, Emmerich Gärtner-Horvath und Dieter Halwachs, Gitta Martl und ihre Tochter Nicole Sevik und Erika Thurner – allen voran Mozes Heinschink und

⁷ Ursula Hemetek: Musik der Roma und angewandte Ethnomusikologie: Stufen einer Annäherung. In: Erika Thurner/Elisabeth Hussl/Beate Eder-Jordan (Hg.): Roma und Travellers. Identitäten im Wandel. Mit einem Vorwort von Karl-Markus Gauß. Innsbruck, innsbruck university press, 2015, S. 189.
https://www.uibk.ac.at/iup/buch_pdfs/roma-und-travellers/10.152032936-95-0-10.pdf

⁸ <http://romaniprojekt.uni-graz.at/index.de.html> (8.4.2017)

⁹ <http://romani.uni-graz.at/romlex/> (8.4.2017)

¹⁰ <http://romafacts.uni-graz.at/> (8.4.2017)

¹¹ <http://rombase.uni-graz.at/> (8.4.2017)

¹² <http://qualirom.uni-graz.at/> (8.4.2017)

¹³ <http://romaniprojekt.uni-graz.at/romane-lila.de.html> (8.4.2017)

¹⁴ Cech, Petra/Heinschink, Mozes F.: Sepečides-Romani, Balkanologische Veröffentlichungen, Bd. 24, Wiesbaden 1999.

die nationale und internationale Romani-Community: Es sind bzw. waren nicht nur wissenschaftliche, berufliche Kontakte, es haben sich vielmehr Freundschaften entwickelt, die seit Jahrzehnten gepflegt werden bzw. wurden. Hier ist auch der Autor und ehemalige Obmann des Vereins Romano Centro Ilija Jovanović (1950-2010) zu nennen, der mit vielen Wissenschaftler_innen eng kooperierte und freundschaftlich verbunden war.

Eine große Präsenz in der Öffentlichkeit erhielten Roma und Romnja durch die Ausstellung *Romane Thana / Orte der Roma*:

„Die Ausstellung *Romane Thana – Orte der Roma und Sinti* gibt Einblick in Geschichte und Gegenwart von Roma und Sinti in Österreich. Im Zentrum der Ausstellung stehen elf dokumentarische und künstlerische Positionen von Roma/Romnja und Sinti/Sintize, als Gegenerzählung zur vorherrschenden und häufig stereotypen Darstellung von außen. *Romane Thana* geht von gegenwärtigen Lebenssituationen aus. Geschichte wird insoweit thematisiert, als ihre Kenntnis erforderlich ist, um die Gegenwart zu verstehen. (...) Die Ausstellung *Romane Thana – Orte der Roma und Sinti* ist in einer Kooperation von Romano Centro, Initiative Minderheiten, Wien Museum und Landesmuseum Burgenland entstanden. Sie wurde vom 12. Februar bis zum 17. Mai 2015 im Wien Museum gezeigt und von rund 23 000 Personen besucht.“¹⁵ Die Ausstellung war auch in der Landesgalerie Burgenland zu sehen und wird von Mai bis Oktober 2017 im vorarlberg museum in Bregenz gezeigt.

Auf die *Sammlung Heinschink*, die im Phonogrammarchiv der Österreichischen Akademie der Wissenschaften in Wien archiviert ist, habe ich bereits verwiesen. Die Ethnomusikologin Christiane Fennesz-Juhasz, die gemeinsam mit Mozes Heinschink die Tondokumente archivierte, bezeichnet die Sammlung als virtuellen Romano Than, als virtuellen Ort der Roma. „Die Sammlung Heinschink stellt bezüglich ihrer Inhalte und regionalen wie zeitlichen Spanne ein weltweit kaum vergleichbares Konvolut von unikalen, heute vielfach bereits historischen, kulturellen Zeugnissen von Roma dar.“¹⁶

Es ließe sich noch viel über das Thema „Roma und Wissenschaft in Österreich“ sagen. Katharina Janoska, eine junge Romni aus dem Burgenland, schloss das Studium der Vergleichenden Literaturwissenschaft in Wien mit einer Diplomarbeit ab, die sie

¹⁵ http://www.romane-thana.at/ueber_uns.php (8.4.2017)

¹⁶ Christiane Fennesz-Juhasz: Ein virtueller Romano Than. Die Sammlung Heinschink. In: *Romane Thana. Orte der Roma und Sinti. Katalog zur Ausstellung*. Hg. von Andrea Härle et al.. Wien: Czernin Verlag 2015, S. 143. http://www.romane-thana.at/katalogbeitraege/RomaneThana_Fennesz-JuhaszChristiane_SammlungHeinschink.pdf

veröffentlichte: Literatur von und über Roma: Unterschiede und Gemeinsamkeiten heißt ihr Buch, es erschien 2015 in der edition lex liszt 12 in Oberwart. Katharina Janoska ist die Moderatorin des viersprachigen Fernsehmagazins „Servus Szia Zdravo Del tuha“ des ORF Burgenland.

Auf die wichtigen Funktionen, die Mirjam Karoly innehat, verweist Erika Thurner: „Mirjam Karoly unterstützt nicht nur die Volksgruppenarbeit der Roma in Österreich (2014 wurde sie schon zum dritten Mal in den Volksgruppenbeirat gewählt), sondern hat es bereits auf internationales Parkett geschafft. Im Jahr 2007 wurde sie zur OSZE-Beraterin für Minderheiten/Roma-Fragen in Priština ernannt, 2009 übernahm sie eine entsprechende Funktion in Warschau. Die Politikwissenschaftlerin hat es sich zum Ziel gesetzt, die gesellschaftliche Integration von Roma-Frauen, deren stärkere Sichtbarkeit und Berücksichtigung in der Politik voranzutreiben. Für sie selbst – als gebildete jüngere Frau – gilt es als normal, Positionen in Politik und Öffentlichkeit zu übernehmen.“¹⁷

3. Wieweit sind präsent die Romaforschungen in der Welt der österreichischen Wissenschaft?

Hier möchte ich aus der Einleitung zur Publikation *Roma und Travellers. Identitäten im Wandel* zitieren. Dieses Buch gab ich gemeinsam mit Erika Thurner und Elisabeth Hussl 2015 heraus. In der Einleitung kritisieren wir, dass Romani Studies in europäischen Bildungseinrichtungen, bis auf ganz wenige Ausnahmen, noch immer nicht als Unterrichts- oder Studienfach angeboten wird – diese Kritik trifft auch auf Österreich zu.

„Die aktuelle Situation von Roma in Europa hat dazu geführt, dass dem Thema heute mehr mediale Öffentlichkeit zukommt. Die Anzahl von wissenschaftlichen Publikationen erhöht sich von Jahr zu Jahr und auch kritische populärwissenschaftliche Werke sowie journalistische Stimmen mischen die Diskurse auf. Aber: Es fehlt nach wie vor ein breit gestreutes Informations- und Aufklärungsangebot für die Mehrheitsbevölkerung – in allen Bildungseinrichtungen. Romani Studies sind an fast allen in- und ausländischen Hochschulen bis heute noch immer kein Studienfach. Gibt es Lehrveranstaltungen zu Geschichte, Kultur, Literatur und Sprache dieser Minderheiten, so handelt es sich um individuelle personenbezogene Offerte.“ (Thurner/Hussl/Eder-Jordan: Einleitung, in: dies. (Hg.): *Roma und Travellers*, S. 17).

¹⁷ Thurner: Roma in Europa. Roma in Österreich, S. 45.

„Den Phänomenen und Problemen des Antiziganismus – Rassismus gegenüber Menschen, die als „Zigeuner“ fremdidentifiziert werden¹⁸ – ist allerdings nur sehr begrenzt durch Förder- und Bildungsprogramme für RomNija beizukommen. Die Mehrheitsgesellschaften sind gefordert, umfassende Aufklärungs- und Bildungsarbeit in ihren eigenen Reihen zu leisten. Denn: Solange Geschichte und Kultur von RomNija und Travellers nicht als attraktives Wissensgut in unserer Gesellschaft begriffen und geschätzt werden, solange weder Unterricht noch Aufklärung zu dieser Thematik angeboten werden, solange leben tradierte Stereotype und Klischees weiter, schaffen alten und erneuerten Vorurteilen viel Raum und Verbreitung, vergiften die gesellschaftliche Atmosphäre.“ (S. 19f.)

In Österreich gibt zwar viele Publikationen¹⁹, Konferenzen, Workshops, Kulturveranstaltungen, Lehrveranstaltungen und internationale Projekte – das Angebot ist aber nicht oder kaum institutionalisiert. Wenn die jeweiligen Lehrenden, Forscher und Forscherinnen ihre Schulen oder Universitäten verlassen, weil sie z.B. den Ruhestand antreten, ist eine Kontinuität im Bereich Romani Studies in keiner Weise gesichert.

4. Gibt es in Österreich solche Forschungszentren, die ermöglichen den Kontakt und die aktive Diskussionen für die Experten der Romaforschungen?

Unter Punkt 3 wurde kritisch angemerkt, dass es kaum eine Verankerung der Romani Studies an Universitäten gibt. Es gibt allerdings, das ist die positive Nachricht, an zahlreichen Universitäten eine rege Forschungs- und Lehrtätigkeit, da mehrere Personen aktiv sind, die sich schon seit Jahrzehnten mit der Thematik befassen.

Mehrere Generationen von Studierenden wurden von der Historikerin und Professorin am Institut für Politikwissenschaft der Universität Innsbruck, Erika Thurner, geprägt. Sie setzt sich seit 1980, als erste Wissenschaftlerin in Österreich, intensiv mit der NS-Geschichte und der soziopolitischen Situation der Roma auseinander und veröffentlichte bahnbrechende

¹⁸ Markus End: Was ist Antiziganismus?, in: *Romane Thana. Orte der Roma und Sinti*, Katalog zur Ausstellung. Hg. von Andrea Härle u.a., Wien 2015, S. 35–37.

¹⁹ Vgl. u.a. Heinschink, Mozes F./Hemetek, Ursula (Hg.): *Roma. Das unbekannte Volk. Schicksal und Kultur*. Wien u. a. 1994; Halwachs, Dieter W. / Menz, Florian (Hg.): *Die Sprache der Roma. Perspektiven der Romani-Forschung in Österreich im interdisziplinären und internationalen Kontext*. Klagenfurt: Drava 1999; Schrammel-Leber, Barbara/Tiefenbacher, Barbara (ed.): *Romani V. Papers from the Annual Meeting of the Gypsy Lore Society*. Graz: Grazer Romani Publikationen 2 2013; Härle, Andrea u. a. (Hg.): *Romane Thana. Orte der Roma und Sinti*. Eine Kooperation von Wien Museum, Landesmuseum Burgenland, Initiative Minderheiten, Romano Centro. Katalog zur Ausstellung. Wien: Czernin Verlag 2015; Erika Thurner/Elisabeth Hussl/Beate Eder-Jordan (Hg.): *Roma und Travellers. Identitäten im Wandel*. Mit einem Vorwort von Karl-Markus Gauß. Innsbruck: innsbruck university press 2015; *Roma und Sinti von 1938 bis zur Gegenwart*. Schlaininger Gespräche 2015. (= WAB 158), Amt der Burgenländischen Landesregierung Eisenstadt 2016.

Studien.²⁰ Durch ihre Forschungen und ihr Engagement konnte sie gesetzliche Änderungen im Bereich der Opferanerkennung der Roma und Sinti bewirken.

Im bereits erwähnten Romani-Projekt an der Universität Graz, das von Dieter W. Halwachs geleitet wird, wurden seit Beginn der 1990er Jahre in enger Zusammenarbeit mit Roma und Romnja ein Vielzahl großangelegter Projekte realisiert, die Graz als Hotspot der internationalen Romani-Linguistik ausweisen. Informationen zu den einzelnen Projekten und der erfolgreichen Zusammenarbeit von Mitgliedern der Roma-Vereine mit Wissenschaftler_innen finden sich auf der Webseite des Romani-Projekts: <http://romaniprojekt.uni-graz.at/autroma-project.de.html>

Ursula Hemetek leitet das Institut für Volksmusikforschung und Ethnomusikologie an der Universität für Musik und Darstellende Kunst in Wien. Seit Beginn der 1990er Jahre legt sie in Forschung und Lehre einen Schwerpunkt auf Romani Studies, sie organisierte (und organisiert weiterhin) eine große Zahl an wissenschaftlichen und kulturellen Veranstaltungen, die Liste ihrer Publikationen ist beeindruckend. Im Archiv des Instituts wird eine große Zahl an Tonaufnahmen zur Musik und Kultur der Roma archiviert.

Seit den 1990er Jahren befasste ich mich an der Vergleichenden Literaturwissenschaft in Innsbruck in Forschung und Lehre mit Roma- und Traveller Studies. Viele Lehrveranstaltungen führte ich gemeinsam mit Mozes F. Heinschink und Mitgliedern von Romani Communities durch. Auch der Erziehungswissenschaftler Peter Stöger lehrte und forschte an der Universität Innsbruck im Bereich der Romani Studies.

Ebenfalls erwähnt wurde bereits das Phonogrammarchiv der Österreichischen Akademie der Wissenschaften in Wien. Es ist einer der wichtigsten Orte in Österreich, an dem die Kultur der Roma archiviert wird. Die Sammlung Heinschink und andere Sammlungen zur Roma-Kultur werden von Christiane Fennesz-Juhász betreut. Im Drava-Verlag in Klagenfurt erschienen zahlreiche Publikationen mit Märchen, Erzählungen und Liedern aus der Sammlung Heinschink.

Mozes F. Heinschink selbst bezeichne ich als „Forschungszentrum“. Bei jedem Gespräch mit ihm lernt man etwas Neues, er kann zu allen Fragen Stellung nehmen, sein Wissen ist immens. Er teilt es mit allen, auf eine kollegiale, freundliche, uneigennützig und humorvolle Weise.

²⁰ Thurner, Erika: *Nationalsozialismus und Zigeuner in Österreich*. Veröffentlichungen zur Zeitgeschichte 2, Wien/Salzburg 1983 (*National Socialism and Gypsies in Austria*. Updated and expanded Edition. Edited and translated by Gilya Gerda Schmidt. Foreword by Michael Berenbaum, Survivor of the Shoah Visual History Foundation Washington, Tuscaloosa/London 1998).

Zentren für Kultur, aber auch für Forschung sind mehrere Roma-Vereine in Österreich - wie z.B. der Verein Romano Centro in Wien, der Verein Roma-Service im Burgenland und der Kulturverein Österreichischer Roma (Wien). Von Bedeutung sind die auch die Zeitschriften, die die Vereine herausgeben. Der Verein Initiative Minderheiten realisierte zahlreiche Projekte sowie die Ausstellung Romane Thana in Kooperation mit dem Verein Romano Centro.²¹ Der Verein Roma Service, der auch einen Blog betreut (<http://www.roma-service.at/dromablog/>), führte u.a. die Zeitzeugen-Produktionen Mri Historija und Amari Historija durch.

Zur jungen Generation von ForscherInnen in Österreich im Bereich der Romani-Studies zählen u.a. Barbara Tiefenbacher, Barbara Schrammel-Leber, Elisabeth Hussl, Stefan Benedik und Ferdinand Koller.

5. Als Kuratorin des Romarchives Sie sind verantwortlich für die literarische Sektion. Was denken Sie über die Initiative und über die gesellschaftliche Wirkungen des Romarchives?

Beginnen wir mit der Kurzbeschreibung des Projekts, so wie sie auf der Webseite von Romarchive zu lesen ist: „RomArchive ist als internationales digitales Archiv für Kunst der Sinti und Roma konzipiert – als stetig wachsende Sammlung von Kunst aller Gattungen, erweitert um historische Dokumente und wissenschaftliche Texte. Anders als in „hegemonialen“ Archiven, in denen Roma und Sinti meist ausschließlich stereotyp dargestellt werden, steht bei RomArchive ihre Selbstrepräsentation im Mittelpunkt.“²²

Seit dem Beginn meiner Auseinandersetzung mit Literaturen und Kulturen von Roma und Travellers faszinieren mich einerseits mündliche und schriftliche Texte, aber auch der persönliche Kontakt mit Roma, Romnja, Sinti, Sintize und Travellers und mit Kolleg_innen im In- und Ausland.

Die Sektion Literatur kuratiere ich gemeinsam mit der Linguistin Petra Cech. Unterstützt werden wir von Christiane Fennesz-Juhasz, Mozes Heinschink und einem internationalen Team von Wissenschaftler_innen. Über Roma-Literatur in Ungarn schreiben Zoltan Beck, János Orsós und Imre Magyar.

²¹ Vgl. z.B. die Studie ROMBAS des Vereins Initiative Minderheiten, sie gewährt Einblicke in die gegenwärtige Bildungs- und Ausbildungssituation von in Österreich lebenden Roma und Sinti.

http://minderheiten.at/index.php?option=com_content&task=view&id=520&Itemid=159

²² https://blog.romarchive.eu/?page_id=237

In der Sektion Literatur wollen wir das literarische Schaffen von Roma, Romnja, Sinti, Sintize, Jenischen und Travellers – anhand von Beispielen - sichtbar machen, sowohl schriftlich fixierte Literatur als auch die mündliche Erzähltradition, Literatur im Internet und Literatur für Kinder und Jugendliche.

Ich habe die großartige Möglichkeit, mich mit den Kurator_innen der anderen Archivbereiche und mit den Mitgliedern des internationalen Beirats auszutauschen.

Die Kurator_innen sind Tímea Junghaus (Bildende Kunst), Katalin Bársony (Film), Petra Gelbart (Musik), Isaac Blake (Tanz), Miguel Ángel Vargas Rubio und Dragan Ristić (Theater und Drama), André Raatzsch (Bilderpolitik), Thomas Acton, Angéla Kóczé, Anna Mirga-Kruszelnicka und Jan Selling. (Bürgerrechtsbewegung der Sinti und Roma), Karola Fings (frühe Selbstzeugnisse von Sinti und Roma zur NS-Verfolgung). Markus End ist für die wissenschaftliche Begleitung des Projekts zum Thema Antiziganismus verantwortlich.

Das von der Kulturstiftung des Bundes in Deutschland geförderte Projekt wurde von Isabel Raabe und Franziska Sauerbrey initiiert. Die technische Umsetzung liegt in der Verantwortung der Deutschen Kinemathek in Berlin. RomArchive verfolgt folgendes Ziel:

“Es entstehen Erzählungen, die gerade auch die Heterogenität ihrer unterschiedlichen nationalen und kulturellen Identitäten widerspiegeln. Der Reichtum einer jahrhundertealten und bis in die Gegenwart überaus lebendigen wie vielseitigen künstlerischen und kulturellen Produktion, die eng mit der europäischen verwoben ist, wird öffentlich sichtbar und zugänglich. Auf diese Weise will das Projekt auch den hartnäckig bestehenden Vorurteilen und Fremdbildern entgegentreten. Somit richtet sich RomArchive nicht nur an Europas größte Minderheit, sondern auch an Europas Mehrheitsgesellschaften.”²³

Im Projekt RomArchive arbeiten viele Menschen zusammen, mit den unterschiedlichsten nationalen und kulturellen Identitäten. Eine solche Zusammenarbeit verläuft nicht konfliktfrei, Ziele und Arbeitsschritte müssen ausgehandelt werden. Ein gemeinsames Ziel ist es, Vorurteilen und Stereotypisierungen entgegenzutreten: Ich freue mich, dass ich bei diesem Projekt mitwirken darf und ich hoffe, dass alle am Projekt Beteiligten gemeinsam erfolgreich sein werden, indem sie dem romantisierenden und rassistischen Diskurs über Roma und Romnja Selbstrepräsentationen von Sinti und Roma entgegensetzen. Roma, Romnja, Sinti, Sintize und Travellers werden seit Jahrhunderten von stereotypen Bildern verdeckt: Dieser untolerierbare Zustand ist es, dem sich RomArchive stellt.

²³ https://blog.romarchive.eu/?page_id=237

